

A terrorizmus és a média szimbiózisa

A szerző írásában rövid sajtótörténeti bemutatást követően felvázolja a tömegtájékoztatás társadalmi szerepét és jelentőségét, majd részletezi a terrorizmus és a tömegtájékoztatás közötti viszonyrendszert. Konkrét esetet elemezve bemutatja a terrorcselekmények és az azokról szóló híradások közötti összefüggéseket. Ennek során rávilágít a tájékoztató orgánumok és az állam szerepére, feladatára és felelősségére. Összegzésében a médiumok függetlenségének fontosságát hangsúlyozva állást foglal a tömegtájékoztatás és a terrorizmus relációjában felvetett kérdésekre, valamint rendszerezi a terroristák, a politikai tényezők és a tömegtájékoztatás szereplői között meglévő kapcsolódási felületeket.

In his essay the author provides a short overview on the evolution of mass communication introducing its social aspects, especially in relation with broadcasting events of terrorism. Analyzing real events he introduces interconnections between terror acts and news coverage of them. As part of this he underlines the media's role, duties and responsibility while informing the audience on violence inflicted by terrorists. In the summary the originator stresses the importance of the media while reporting on terrorism and takes stance on questions raised in the second part of his work. Drawing conclusions he sets apart points of context between terrorists, political actors and factors of mass communication.

Az írott és elektronikus sajtóval kapcsolatban felmerülő elsődleges képzettársítások egyike a kommunikáció, mely fogalmat többlettartalommal ruház fel a korunk társadalmában meghatározó jelentőséggel bíró tömegkommunikáció kifejezés. A kommunikáció latin eredetű szó, ami érintkezés, közlekedés jelentésén túlmenően tájékoztatást, hírközlést, információk cseréjét vagy valamilyen erre szolgáló eszközt, jelrendszert jelöl. A kommunikáció kapcsán célszerű tisztában lenni azzal is, hogy a szintén latin gyökerű információ kifejezés az adatok bizonyos szempontból történő feldolgozását jelenti. Az információk átadása/továbbítása pedig nem más, mint a kommunikáció. A tömegtájékoztatás (azaz tömegkommunikáció) ettől annyiban tér el, hogy az, az információk széleskörű átadására, terjesztésére utal. A tömegtájékoztatás szóösszetétel a modernkor hírközlésének tömeges, átfogó mivoltát hivatott kifejezni. Történelmi gyökerei az ipari forradalom nyomán megindult tömegtermelés és az általa – többek között a tájékoztatás területén is – gerjesztett tömegigények kialakulásáig nyúlnak vissza.

A tömegtájékoztatás társadalmi szerepe és jelentősége

A média szerepének vizsgálatakor elsőként célszerű megvizsgálni, hogy a *tömegtájékoztatás milyen hatást gyakorol a társadalmi folyamatokra*: a tömegkommunikációs eszközök nevelnek, oktatnak, rábeszélnek, tájékoztatnak, értékeket közvetítenek, véleményt formálnak és kiszolgálhatnak egyidejűleg. Amennyiben röviden próbáljuk kifejezni mindezt, azt mondhatjuk, a média generális célja a társadalom tagjainak – ezen keresztül az egész társadalom bizonyos körülményekhez való viszonyulásának – befolyásolása, alakítása.¹ Az ilyen jellegű befolyásolás nem más, mint szándékolt manipuláció, melynek homlokterében elsősorban gazdasági (reklám) és politikai (hírek) érdekek állnak. Jelen korunk információs dömpingjének nyertesei értelemszerűen a fejlett demokráciákban működő elektronikus, vagy írott sajtóorgánumok, melyek a plurális értékrend által biztosított gyakorlatilag korlátlan mozgásterüket kihasználva interpretálják az információkat. Annak ellenére, hogy a

¹ McQuail, Denis – A tömegkommunikáció elmélete, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 21-23 o.

demokratikus média képviselőinek örökérvényű jelmondata az „objektív tájékoztatás”, a manipuláció lehetősége így soha nem zárható ki. Ennek kapcsán merül fel a tömegtájékoztatás társadalommal szembeni felelősségének kérdése. Tekintettel arra, hogy korunk társadalommal kapcsolatos életviszonyainak legfőbb közvetítője a média, felelőssége a tájékoztatás tartalmi és formai elemeinek hitelességén túl a közösségre gyakorolt rövid és hosszú távú hatások vonatkozásában is megállapítható.

Különösen hangsúlyossá válik ez a viszonyrendszer a terrorizmus és a tömegtájékoztatás relációjának elemzésekor, mivel a terroristák fő célkitűzései között szerepel, hogy – az általuk képviselt politikai érdekek közvetlen vagy közvetett artikulálásán túl – akcióik a lehető legszélesebb körű publicitáshoz jussanak.² A világot teljességgel behálózó tömegkommunikációs eszközök pedig jellegükből eredően késedelem nélkül biztosítják az elérni kívánt nyilvánosságot a globális célcsoport számára.

A terrorizmus olyan rendkívül sokarcú jelenség, ami hatásmechanizmusát tekintve közvetlenül, vagy közvetve a társadalom minden komponensére kihatással van. Ezt az átfogó jelleget a társadalom organikus pilléreként létező és működő tömegtájékoztatás szintén nagymértékben felerősítheti. A demokratikus média kizárólag jellegéből fakadóan és optimális esetben csakis közvetett módon járul hozzá a terroristák céljainak megvalósulásához, hiszen a modern tömegkommunikáció eredendő célja az eseményekről történő objektív tájékoztatás. Hozzá kell tenni, hogy a terror „egyedfejlődésének” korábbi szakaszait követően válhatott azzá, ami korunk terrorizmusát jelenti. A terrorizmus és média kölcsönhatásának elemzésekor fontos tudatosítani, hogy a kifejezés a XX. században, annak is második felében telítődött jelenlegi tartalmával. Ezt elsősorban a rohamos fejlődést produkáló technika tette lehetővé, melynek eredményeiből a terrorcselekmények elkövetői éppúgy profitálnak, mint a média képviselői.

A közelmúlt eseményei rámutatnak arra, hogy a terrorizmus minden eddiginél nagyobb hatásokkal képes működni, amit világméretű és egyidejű tájékoztatásával a média tesz teljessé.³ Ez a formula valósult meg a minden idők legfanatikusabb és legtöbb emberáldozatot követelő terrorcselekmény-sorozata alkalmával is, ami 2001. szeptember 11-én rázta meg az Amerikai Egyesült Államokat. A New York-i és washingtoni nagy fontosságú objektumokat ért támadások nemcsak, hogy az elkövetők által megcélzott hatást érték el, hanem – az eddigi elemekből építkező, bár teljesen új modus operandiból adódóan – azon túlmutatva új korszakot nyitottak meg a terrorizmus történetében, illetve a biztonsággal kapcsolatos gondolkodásban.

A terrorizmus és a média „szimbiózisának” egyik alapvetése szerint mindenki, aki tudomást szerez egy terrorcselekményről, valamilyen szinten annak hatása alá kerül. Ilyen esetekben a tömegtájékoztatás abban a kényszerű helyzetben van, hogy az objektív tájékoztatás tényétől függetlenül garantálja az események azonnali „szenzacionalizálását”, ami a földrajzi távolság és érintettség függvényében az általános félelem és bizonytalanság érzetét keltheti a társadalom tagjaiban.⁴ A 2001-es USA-beli történéseket az amerikai kormány által támogatott CNN TV-csatorna helyszíni közvetítésével a világ számos hírműsora követte lépésről-lépésre. A TV-képernyőkön látható valóság pedig — a média dramaturgiájának betudhatóan — felülmulta az erőszakkal kapcsolatos addigi legsokkolóbb fantáziálásokat is. Itt kell hozzáfűzni, hogy a CNN az első repülőgép becsapódását követően

² Lockyer, Adam – The Relationship between the Media and Terrorism, http://rspas.anu.edu.au/papers/sdsc/viewpoint/paper_030818.pdf

³ Wilkinson, Paul – The Media and Terrorism: A Reassessment, Terrorism and Political Violence, Vol. 9, No. 2 (Summer 1997), www.geocities.com/terrorismstudies/mediaandterrorism

⁴ L. Nacos, Brigitte, Terrorism and the Media, Columbia University Press, New York, 1994, 1-16 o.

az eseményekkel kapcsolatos összes közvetítési jogot kisajátította, ami a terrorcselekmények tekintetében monopolhelyzetbe juttatta a tájékoztatási piacon. Nem véletlen az sem, hogy az elkövetők célpontjaikat, a világ jelenlegi legerősebb politikai, gazdasági, katonai hatalmának stratégiai fontosságú építményeit szimbolikus jellegükből adódóan választották ki, amire a híradások minden kétséget kizáróan ráirányították a világ közvéleményének figyelmét. Ezen körülmények pedig azt a tételt hivatottak igazolni, mely szerint a terrorcselekmények középpontjában elsősorban nem az áldozatok, hanem a közvélemény áll.

Az objektív, teljes körű és az ok-okozati összefüggéseket mélyrehatóan feltáró tömegtájékoztatás nem kerülheti el, hogy magyarázattal szolgáljon az agresszió motívumait és egyéb körülményeit illetően. Ez együtt járhat a terrorizmus „racionalizálásával”, ami bizonyos esetekben az elkövetők iránti szimpátiához, vagy a cselekményeik motívumaival való azonosuláshoz vezethet. Ezen túl felhozható a terrorizmus újkori felfogásával kapcsolatos kijelentés, amely szerint a terrorizmus a modern nyugati demokráciák átkos privilégiuma. A felvetést továbbgondolva eljuthatunk ahhoz a megállapításhoz is, hogy a terrorizmus konjunktúrája a demokratikus média által biztosított szabadság terméke.⁵ Ezen feltevések formál-logikai aspektusból igaznak tűnhetnek, amennyiben azonban a történelmi tényeket vesszük górcső alá, megállapíthatjuk, hogy a terrorisztikus erőszak nemcsak a fejlett demokráciákat célozza meg. Terrorcselekmények ugyanis a fejlődő, akár nem demokratikus államokban (Irak, Afganisztán, Pakisztán) is végrehajtásra kerülnek, sőt számuk jelenleg ezeken a területeken a legjelentősebb. Nem véletlen hát, hogy a háborús- és válságövezetekben a média képviselőinek jelenléte az átlagosnál nagyobb. Tény továbbá az is, hogy a független és globális tömegtájékoztatás is jóval rövidebb múltra tekint vissza, mint maga a terrorizmus. Igaz azonban, hogy a fejlett országok szintén fejlett hírközlőszervei nagyobb hatásfokkal képesek kommunikálni bármilyen eseményt, így gyakran erősítve azok sokkoló hatását.

A tömegtájékoztatást a terrorizmus pozitív visszacsatolásával vádló fejtegetéseket boncolgatva a média állítólagos felelősségének további vetületei kerülnek felszínre. Ezek egyike a publicitás problematikája, ami nem jelent mást, mint a tömegkommunikáció által a terroristák számára biztosított közvetlen nyilvánosságot. A világméretű tájékoztatás akaratán kívül bizonyos fokig kiszolgálja a lehető legszélesebb tömegek demoralizálására irányuló terrorista stratégiát. Ennek elengedhetetlen feltétele a szabadon tevékenykedő demokratikus tömegtájékoztatás, ami mélységében tárgyalja a történéseket.⁶ A média felelősségét firtatók további elemeként nevesítik a terroristák propagandájának tömegtájékoztatás által történő terjesztését. Ennek során szerintük olyan események kerülnek interpretálásra, melyekről a közönség amúgy nem venne tudomást. Ezen feltevés szerint a tájékoztatás a terrorizmus „ügyvivőjévé” lép elő.

Aggályokat vet fel továbbá a terroristák számára a média közreműködése nélkül aligha elérhető politikai legitimáció. Adott esetben ez teszi lehetővé, hogy a terrorakciók elkövetői által képviselt érdekek az államot cselekvésre kényszerítve bizonyos fokig érvényre jussanak. A médiát vádlók táborában szerint tehát a terrorizmus arzenálján kívül rendelkezésre álló legnagyobb „hatótávolságú” fegyver maga a TV-kamera.⁷ A fenti elmélet logikai szempontból helytálló kitételeket tartalmaz, azonban a valós események elemzését követően kijelenthető, hogy a médiát nem terheli nagyobb felelősség, mint példának okáért a polgári

⁵ I. m. 16-48 o.

⁶ Lockyer, Adam – The Relationship between the Media and Terrorism, http://rspas.anu.edu.au/papers/sdsc/viewpoint/paper_030818.pdf

⁷ F. Perl, Raphael – Terrorism, the media, and the government: perspectives, trends, and options for policymakers, http://www2.sjsu.edu/justicestudies/pdf/f04/js133_reading1.pdf.

légi közlekedést. A tájékoztatás ugyanis csupán létezéséből és demokratikus mivoltából eredően nem vádolható a terror támogatásával.

A szeptember 11-i események közvetítése során a világsajtó valóban biztosította a globális publicitást, valamint kezdetben széles tömegeket demoralizált sokkoló tudósításaival. Azt követően a történéseknek ugyancsak a hírcsatornákon történt mélyreható elemzésekor a tömegtájékoztatás szereplői – de elsősorban a CNN – jól átgondolt kommunikációs stratégiát követve az elkövetőket és feltételezett támogatóikat mélységesen elítélve domborították ki az akciók rendkívüli kegyetlenségét. Nem elhanyagolandó az amerikai tájékoztatás által életre hívott példaértékű nemzeti összefogás sem, ami az amúgy is erős amerikai nemzeti öntudatra apellált. A kezdeti sokkot széles körben terítő tájékoztatás így vállalt szerepet az amerikai kormány által kidolgozott stratégia (war on terror) tömegbázisának megteremtésében, amiről aligha állítható, hogy akár rövid, vagy hosszú távon a terrorizmus célkitűzéseinek megvalósulásához járult hozzá. Igaz, hogy pusztán statisztikai oldalról nézve a terrorcselekmények száma világ szinten 2001 óta jelentős mértékben nőtt. A növekményt mégis jól behatárolható kisszámú régió adja (Irak, Afganisztán, Pakisztán). A terrorisztikus propaganda média által történő terjesztésének vonatkozásában fel kell tehát ismerni, hogy a tömegtájékoztatás eredendő funkciója az események, azok előzményeinek, hátterének és körülményeinek objektív, részletes és közérthető formában történő közvetítése a társadalom irányába. Ennek során elkerülhetetlen adott esetben a társadalmat lélektani nyomás alá helyező cselekményekről adott tájékoztatás. A szeptember 11-i katasztrófa esetében ez teljes mértékben megvalósult, illetve félreérthetetlenül érzékelhető volt a hírközlőszervek tudatos taktikája. Ennek fókuszában a világ közvéleménye figyelmének a társadalmakat egyre inkább rettegésbe hajszolni akaró terrorizmus veszélyére való felhívása állt.

Az események közvetítésével összefüggésben az előbbieken túl felmerül a tömegtájékoztatás felelősége a tudósítások súlypontjainak kialakítása tekintetében. Fontos kérdés ugyanis, hogy a média meddig mehet el a történetek plaszticitásának biztosítása érdekében. A képernyőre vitt sokkoló felvételek ugyanis ténylegesen alkalmasak a tömegek demoralizálására, esetleges pánikkeltésre.⁸ Az amerikai tájékoztatás hozzáállása e tekintetben utólag úgy értékelhető, hogy az események és kapcsolódó információk tálalásán keresztül a kezdeti pánikon és a megsebzettség érzésén egyfajta ráébredés és a történetekkel való tudatos szembenézés kerekedett felül. Az erőszakot alkalmazók által a tömegkommunikációtól remélt politikai legitimitációról elmondható, hogy a támadás ténylegesen – feltehetőleg az elkövetők szándékainak megfelelően – cselekvésre kényszerítette az amerikai kormányt és a nemzetközi közösséget. Ebből eredően a kezdetben cselekményükért felelőséget nem vállaló elkövetőknek számolniuk kellett a válaszreakció jellegével és méretével.

Jogosnak tűnik tehát a felvetés, amely szerint a terrorizmus szempontjából döntő fontosságúnak ítélt TV-kamera valóban komoly fegyver, ami egyidejűleg többféle célt valósíthat meg.⁹ Ennek kapcsán fel kell ismerni, hogy ilyen esetekben a médiára ténylegesen nagy felelősség hárul, ami nem szolgálja magától értetődően a terroristák érdekeit. Ezen túl pedig az objektív tájékoztatás nem feltétlenül eredményezi a társadalom általános megfélemlítését vagy a pánikkeltést.

⁸ Lockyer, Adam – The Relationship between the Media and Terrorism, http://rspas.anu.edu.au/papers/sdsc/viewpoint/paper_030818.pdf

⁹ L. Nacos, Brigitte, Terrorism and the Media, Columbia University Press, New York, 1994, 41-55 o.

A tájékoztatás résztvevői részéről felmerülő elvárások

Míg az eddigiekben a terrorizmus és média viszonyát a terrorcselekmények elkövetőinek szemszögéből vizsgáltuk, az alábbiakban a tájékoztatás résztvevőinek oldaláról felmerülő elvárásokról esik szó. Ezt egészítik ki a fenti reláció eddig is többször megjelenített, elengedhetetlen kellékei, a politikai hatalom, azaz a mindenkori kormány részéről a média felé megfogalmazódó igények. A demokratikus országok hírközlő orgánumai működésének alapvető feltétele az eseményekről készülő tudósítások hitelességéhez nélkülözhetetlen sajtószabadság, ami valójában a téma megválasztásának, feldolgozásának és átültetésének teljes szabadságfokát hivatott kifejezni.¹⁰

Ezen túl nem véletlen, hogy az újságírók és tévések elemi érdeke a mindenkori történések közvetítésének elsőbbsége. Ez leginkább az adott orgánum információs csatornáitól, alkalmazottainak éberségétől, felkészültségétől és nem ritkán a szerencsétől függ. A hírek időszerűsége mellett mára szintén elsődleges követelménnyé vált az események lehető legdramatikusabb ábrázolása. Ezt kiegészítendő a sajtó képviselői a lehető legnagyobb pontosságra törekszenek, melynek során sokszor saját személyes biztonságuk kockáztatása mellett a társadalom tájékozódáshoz való jogának harcos védelmezőiként végzik munkájukat.¹¹ Nem egyszer volt már példa arra, hogy a média küldöttei terroristák által előidézett válsághelyzetek megoldásában vettek részt nem csupán tájékoztató jellegű tevékenységükkel. Ez nem véletlen, hiszen az újságírók krízishelyzetekben különösen felértékelődő jelenléte az összes érintett fél számára létfontosságú. A sajtó küldöttei így híradásaikat gyakran egyenesen az ellenérdekelt fél (esetünkben terroristák) legtitkoltabb objektumaiból szállítják a publikum részére.

A szeptember 11-i támadások alkalmával a tömegkommunikációs csatornák igényei jól nyomon követhetőek voltak. Érdekes ez esetben szintén a CNN TV-csatornán az eseményekkel egy időben közzétett információk értékelése, melynek során a sajtószabadság megléte nem vitatható nemzetbiztonsági okokból megkérdőjelezhetővé vált. Az előre nem látható tragédia aktualitását és rendkívüli hírértékét ékesszólóan bizonyítja, hogy a Világkereskedelmi Központ (WTC) ikertornyaiba elsőként becsapódott repülőgép ütközését követően (akkor a helyszíni tudósítók a terrorcselekmény gyanúját még csak fel sem vetették) a CNN az igazán nagy horderejű események számára fenntartott műsormegszakítást, a „breaking news” eszközét alkalmazta. Ettől a pillanattól kezdődően egy nagyszabású híradássorozat indult meg, ami kizárólag „első kézből” származó információkat vonultat fel.

Ami a történetek dramatikus bemutatását illeti, nem megkérdőjelezhető, hogy a valós események túldramatizálására nem volt szükség, mivel azok minden emberi képzelet felülmúltak. Itt érdemes megjegyezni, hogy a terrorakcióról szóló híradások sora a mindenkor aktuális helyzet függvényében több alakváltoztatáson ment át. Az átalakulás irányát egy jól felépített propaganda-hadjárat biztosította. Ez leginkább a hírműsorok főcímeinek változásában volt tetten érhető. Közvetlenül a katasztrófát követően a CNN a világ egyéb eseményeivel foglalkozó tájékoztatásait teljes mértékben mellőzve csak a terrorcselekmények körülményeiről közölt híreket. A jelmondat ekkor a tragédia legmegrázóbb képeit háttérül választva a „Megtámadott Amerika” („America under attack”) volt, ami az akkor még a média sokszor jótékony szűrőjén is átütő bizonytalanságot és tanácstalanságot leszámítva a nemzeti és nemzetközi közvélemény mozgósítására szolgált.

¹⁰ F. Perl, Raphael – Terrorism, the media, and the government: perspectives, trends, and options for policymakers, http://www2.sjsu.edu/justicestudies/pdf/f04/js133_reading1.pdf.

¹¹ I. m. uo.

Ezt a jelmondatot a „Harc a terror ellen” („Fight against terror”) címszó váltotta fel azt sugalmazva, hogy az amerikai kormányzat az elkövetők és esetleges támogatóik azonosítását követően felkészült a megfelelő válaszlépések megtételére. A harmadik, jelenleg is folyamatban lévő szakasz főcíme „háború a terror ellen” („War on terror”) jelzi, hogy az Egyesült Államok saját problémájaként kezeli a történeteket, amire tartósan a politikai erőszak eszközével, a háborúval válaszol.

A média és terrorizmus kölcsönhatásának taglalása nem lehet teljes a mindenkori kormányok által a tömegtájékoztatás irányába megfogalmazott kitételek részletezése nélkül. A demokratikus államok politikai vezetése hatalomra kerülésekor a demokrácia általános alapelveire esküdött fel, így a sajtószabadság sérthetlensége nem negligálható még politikai érdekektől vezérelve sem.

A terrorakciók vonatkozásában a politikai vezetés elsősorban lojalitáson alapuló együttműködésre törekszik a médiával. Ezt érthető módon a terrorizmus társadalomra gyakorolt káros hatásainak csökkentésére, valamint az ellenlépéseket megvalósító politika legitimálására használ fel. Szintén jogos – nemcsak politikai, de morális – elvárás a tájékoztatással szemben, hogy az érintett orgánumok az adott kormány és ne a terroristák érdekeit artikulálják. A hatalom ehhez a sajtó számára esetlegesen hozzá nem férhető információk átadásával járul hozzá. Ez természetesen kölcsönösségre utal, amit általában a politikai hatalom speciális csatornáin beáramló döntő fontosságú ismeretek tesznek aszimmetrikussá. Ezen a ponton felvetődhet azon aggály, mely szerint bizonyos értelemben a „mindentudó” média is csak annyit tudhat, amennyit tudatnak vele. Ha ez így van, a felelősség nem a sajtót, hanem a kormányt terheli, amennyiben az a társadalom előtt olyan értesüléseket hallgat el, amelyek nem-ismerete veszélyezteti a közösség élet- és túlélőképességét.¹² A kormányok érdekelték abban is, hogy a kívánatos emocionális ellentöltés elérése érdekében a terrorista ideológiákat, célokat és cselekményeket törvényen kívüli, társadalomra veszélyes, a legmesszebbmenőkig elítélendő és alattomos tevékenységként állítsák be.¹³ Az társadalmi reakciók oldalán a politikai vezetés szándéka – a közösség terrorizmus elleni hangolásán túlmenően – a pánikhangulatot előidéző sokkhatás csökkentése. Ezek alapján világossá válik, hogy a médiára e tekintetben felelősségteljes kiegyensúlyozó szerep hárul. Ennek keretében a közvélemény megfelelően koreografált sokkolása a terrorizmust elutasító attitűd kialakításához szükséges.¹⁴

Elemi igényként jelentkezik még a kormányok részéről, hogy a hírközlő szervek tájékoztató tevékenységük során – különös tekintettel az állam megtámadottságának állapotát jelző terrortámadások alkalmával – a politikai elit legitimációját erősítve kommunikálják a hatalom alkalmasságát, tájékozottságát és felkészültségét a krízishelyzet gyors és hatékony megoldására. Ezen elvárás természetesen csakis a sajtószabadság érintetlenül hagyása mellett fogadható el.¹⁵ Az Amerikai Egyesült Államok kormánya által a szeptember 11-i terrortámadásokat követően a tájékoztatással szembeni elvárások megvalósulása az alábbiak szerint írható le. A sajtó kormányzattal szembeni lojalitásáról elmondható, hogy az amerikai média – minden bizonnyal a rendkívüli helyzetre való tekintettel – példaértékűen működött együtt a politikai vezetéssel. Ez felveti azonban a kérdést: mennyiben befolyásolja a sajtóorgánumok hitelességét a lojalitás átlagos mértéken túlmutató szintje. Tekintettel arra, hogy a korábbiakban a szeptember 11-éhez hasonló terrortámadás nem érte az USA-t, hasonló együttműködésre a tömegtájékoztatás és a kormány között korábban nem volt példa.

¹² Freedom of information – <http://www.rcfp.org/homefrontconfidential/foi.html>

¹³ I. m. uo.

¹⁴ I. m. uo.

¹⁵ L. Nacos, Brigitte, *Terrorism and the Media*, Columbia University Press, New York, 1994, 122-149 o.

A körülmények ismeretében megállapítható, hogy az amerikai média részéről tapasztalható lojalitás az ország társadalmi integritásának megőrzése szempontjából létfontosságúnak bizonyult. Nem véletlen tehát, hogy a CNN által kezdetben sugárzott sokkoló felvételeket hamar felváltották a legfelsőbb politikai vezetés sajtótájékoztatói és beszédei, gyakran egyenes adásban. A politikusok, szakértők, tisztviselők és a társadalom tagjainak megszólaltatása, a támadásokkal kapcsolatba hozható személyi kör azonosításának publikussá tétele, illetve az egyéb körülmények részletező feltárása nagymértékben hozzájárult az egész társadalomra kiterjedő sokkos tudatállapot enyhítéséhez.¹⁶ Jól vizsgázott az amerikai tömegtájékoztató a stratégiai jelentőségű információk szelektált és jól időzített közzétételéből is, ami ez esetben az európai média esetében nem mindenhol volt tapasztalható.

Németországi napilapok (pl. a nagy példányszámú Focus) némelyike címlapjukon foglalkozott a Bundeswehr különleges egységeinek várható titkos bevetéseivel Afganisztánban, valamint egyes fejtegetések –további terrorakciókhoz kiváló célpontokat kínálva – „közkinccsé” tették az amerikai és európai atomerőművek sebezhetőségét légi-járművel lekövetett támadások esetén. A nemzetközi sajtóorgánumok ezen túl sikeresen agitáltak a társadalom legszélesebb köreiben kialakítandó terrorizmusellenes viszonyulás érdekében. Ezt egészítették ki az amerikai kormány alkalmasságát és megfelelő válaszadására való képességét hangsúlyozó híradások, melyek eredményeként a kezdeti általános pánikhangulatot a nemzeti és nemzetközi összefogás nélkülözhetetlenségének heroikus légköre váltotta fel. A tömegtájékoztató és a terrorizmus összefüggéseiről eddig feltárt körülmények alapján kijelenthető, hogy habár a média ténylegesen részt vesz a terroristák céljainak kommunikálásában, társadalmi szintű véleményformáló ereje és mobilizáló hatása mégis meghatározóbb. Ezt támasztja alá a hétköznapi valóság is, hiszen a terrorcselekmények elkövetői csupán ideiglenesen képesek a köz érdeklődésének középpontjába kerülni, mivel tevékenységük jellege kezdetben ténylegesen riadalmat kelt, azonban ez később a társadalom szinte teljes egészére kiterjedő ellenérzésbe megy át, aminek kondicionálásában a média elsődleges szerepet játszik.

Összegezve a leírtakat célszerűnek tartom csoportosítani a terroristák, a média szereplői és a politikai hatalmat gyakorlók hármasának viszonyrendszerét. Ennek alapját e tényezők egymáshoz való viszonya adja.

• Elsőként foglaljuk össze, hogy *a terrorcselekmények lekövetői mit várnak akcióik médiaszereplésétől:*

– *Publicitás* – olyan szabad nyilvánosság, amit egy terrorszervezet az esetek döntő többségében egyéb módon nem birtokolhat. Ez a fajta publicitás félreérthetetlenül egy létező problémát jelez, ami mielőbbi politikai megoldást követel. A terroristák tehát akcióikat stratégiai jelentőségű „cenzúrázatlan üzeneteknek” tartják, amelyeken keresztül felhívásukat eredetben juttathatják el a címzettekhez, komoly nyomatókat rendelve azokhoz. Az objektivitás e formája a tájékoztató médiumok számára a hitelesség szenzációértékén túl az elkövetőket hozza előnyös helyzetbe.

– *Megértés* – a „szent ügy” megismertetése minél szélesebb körben. A terroristák tipikusan úgy értelmezik saját helyzetüket, hogy a társadalomnak segítségre van szüksége az általuk képviselt ügy igazságosságának megértéséhez. Az erőszak alkalmazásának magyarázata itt nem más, mint a cél megvalósításának kényszerű eszköze egy aránytalanul

¹⁶ A chronology of events – <http://www.rcfp.org/homefrontconfidential/chronology.html>

erős ellenféllel szemben.

– *Legitimáció* – a megértésen túl az elkövetők saját értékrendjük elfogadást is remélik. Az akciókat jól kiválasztott időzítéssel követő felelősségvállalás és/vagy a sajtón keresztül történő többségükben politikai deklarációk az ügybe vetett hitük szilárdságának megerősítését szolgálják. Az erőszakos aktushoz tehát ideológiai magyarázatot társítanak, amivel a terrorcselekmények racionalizálására tesznek nagyon is tudatos kísérletet.

– *Károkozás* – a racionalizálás ugyancsak stratégiai lépését megelőzően a terrorakciók sokkoló jelegükkel megkérdőjelezi az ellenséges entitás fennhatóságát, hiszen valamely kormányt vagy hatalmat birtokló tényezőt a saját ellenőrzése alatt álló területen ér csapás. A tömegtájékoztató nem megfelelően tudatos működése esetén a pánikkeltés legkiválóbb eszköze ilyen helyzetekben. A társadalom rövidtávú „megfélemlítésén” túl a hosszabb távon ható gazdasági hátrányok a lakosság életviszonyainak romlásán keresztül a kormányokba vetett hitet és bizalmat ugyancsak súlyosan megrendítheti.

– *Tájékozódás* – az akciók sikeréről, hatásáról, az áldozatok számáról, az ellenséges kormány elsődleges reakciójáról, a tervezett ellenlépésekről. (Különösen elhúzódozó túszejtési akcióknál volt megfigyelhető korábban, hogy a túszejtők a sajtóorgánumokon keresztül szereztek tudomást a túszo személyazonosságáról, vagy éppen az azok kiszabadítására tervezett akcióról.)

• A következőkben *a kormányzat részéről a médiatényezők irányába megfogalmazód igényeket tekintsük át:*

– *Együttműködés* – a kormány céljainak kommunikálásában. Célja a terroristák ideológiájának ellensúlyozása és inkriminálása, valamint az erőszak alkalmazásának diszkvalifikálása. A sajtó által megszerezhető információknak a nyilvánosságra hozatal előtti átadása, kommunikációs stratégiák és taktikák egyeztetése és tudatos alkalmazása.

– *Lojalitás* – Az együttműködés során a kormány saját kommunikáció stratégiáját kívánja alkalmazni. Ennek keretében bizonyos információk nyilvánosságra hozatala nem a szenzáció elvén, hanem taktikailag jól időzítve történik. A politikai elit saját túlélése érdekében adott esetben a hírközlő szervek számára súlypontokat próbál meghatározni, ami a konkrét eseményeken túlmutatva könnyen propaganda jelleget ölthet. Ennek megvalósulása a sajtószabadság logikus háttérbe szorulásával jár, így alkalmazásának időtartama meghatározó.

– *Kárménetesítés* – a terrorcselekmények által kiváltott sokk társadalmat érintő káros hatásainak csökkentése.

– *Mozgósítás* – a széles tömegek egységbe tömörítése a megtámadottság helyzetében.

– *Dezinformáció* – az elkövetők félrevezetése bizonyos speciális esetekben (pl. küszöbön álló ellenakció, elfogási- vagy kiszabadítási kísérlet, csapda állítása). Tények elhallgatását is jelentheti, ami kizárólag taktikai okból, ellenintézkedés kapcsán elfogadható.

• Végül vizsgáljuk meg, hogy *a média szereplői mely tényezőket tartják létfontosságúnak, amikor terrorcselekményekről tudósítanak:*

– *Szabadság* – befolyásolás-mentes objektivitás az eseményekről történő tudósítás során. Elsősorban politikai és gazdasági függetlenséget jelent.

– *Elsőbbség* – a történésekről elsőként és a legmélyrehatóbban tudósítani. Napjainkban egy orgánum elsődleges értékmérője a gyorsaság és a hozzáférés mértéke (saját képességektől, lehetőségektől és gyakorta a szerencsétől függ).

– *Szenzáció* – az információ mindenkor hírértéke határozza meg eladhatóságát. Manapság a drámai vagy dramatizált híradások iránt a legnagyobb a közvélemény érdeklődése. Terrorcselekmények esetében a drámai jelleget sokkoló elemek (áldozatok, sérültek, rombolás/pusztítás, anyagi kár stb.) egészítik ki, így növelve a nézettséget.

Felhasznált irodalom

A chronology of events – <http://www.rcfp.org/homefrontconfidential/chronology.html>

F. Perl, Raphael – Terrorism, the media, and the government: perspectives, trends, and options for policymakers, http://www2.sjsu.edu/justicestudies/pdf/f04/js133_reading1.pdf.

Freedom of information – <http://www.rcfp.org/homefrontconfidential/foi.html>

L. Nacos, Brigitte, Terrorism and the Media, Columbia University Press, New York, 1994

Lockyer, Adam – The Relationship between the Media and Terrorism,
http://rspas.anu.edu.au/papers/sdsc/viewpoint/paper_030818.pdf

McQuail, Denis – A tömegkommunikáció elmélete, Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Nagy, Gábor, Válság idején a tévékészülék köztér és imahely is, hvg-Interjú, 2002. január

Tálas Péter: A terrorizmus anatómiája: Tanulmányok, Budapest, Zrínyi, 2006

Wilkinson, Paul – The Media and Terrorism: A Reassessment, Terrorism and Political Violence, Vol. 9, No. 2 (Summer 1997), www.geocities.com/terrorismstudies/mediaandterrorism